

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS UNDER MARTIAL LAW

Форостьян О.С., аспірант кафедри
публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ

У статті досліджено адміністративно-правовий статус Національної поліції України як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Автором доводиться позиція про те, що тісний взаємозв'язок нормативно-правового регулювання основ правового статусу людини і громадянина на території України, а також особливий правовий режим воєнного стану, чітко взаємопов'язується із колом компетенції та повноваженнями Національної поліції України у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, що визначається безпосереднім завданням її функціонування. Чітка інституційна обумовленість зазначених структурних компонентів адміністративно-правового механізму, щодо правореалізації наданих державою прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема в частині виконання Національної поліції України її завдань, а також реалізації функцій та повноважень, значно розширюється з урахуванням сучасних безпекових загроз, а також зростання кількості звернень громадян, з питань пов'язаних із протиправними посяганнями на їх права і свободи.

Виходячи із зазначеного, ключовим аспектом функціонування Національної поліції України, як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини і громадянина визначається її компетенція, що складає комплекс прав, обов'язків і повноважень, котрі чітко визначаються до реалізації від імені держави з метою забезпечення правопорядку в суспільстві.

На думку автора, слід погодитися з позицією науковців, зокрема в тій частині, що визначення інституційної спроможності, щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина конкретними органами державної влади має відбуватися за чітко визначеним та логічно обґрунтованим алгоритмом. Крім цього, контекст забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема в частині виконання Національної поліції України її завдань, а також реалізації функцій та повноважень, значно розширюється з урахуванням сучасних безпекових загроз, а також зростання кількості звернень громадян, з питань пов'язаних із протиправними посяганнями на їх права і свободи.

Чільним необхідно зазначити, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, перш за все, має бути розглянуто крізь призму загальнодержавних тенденцій у цій сфері та чітко сформулюватись на рівні міжвідомчого нормативно-правового акту, що затвердив би стратегію чи концепцію даного процесу, а також механізм його адміністративно-правового впровадження з метою якомога більш ефективного застосування сил і засобів органів державної влади для розв'язання вказаної проблеми.

Перспектива подальшого дослідження інституту адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану полягає в необхідності структурно-правового аналізу відповідного утворення, зокрема дослідження гарантій, принципів, а також функцій і завдань вказаного виду правового регулювання.

Ключові слова: забезпечення прав людини, механізм регулювання, поліція, адміністративне право, правоохорона та правопорядок, внутрішньоорганізаційна діяльність, компетенція в умовах війни, правове регулювання, режим воєнного стану.

The article examines the administrative and legal status of the National Police of Ukraine as a subject of ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the conditions of the legal regime of martial law.

The author proves the position that the close relationship between the legal regulation of the foundations of the legal status of a person and a citizen on the territory of Ukraine, as well as the special legal regime of martial law, is clearly interconnected with the competence and powers of the National Police of Ukraine in the field of ensuring the observance of human and civil rights and freedoms, which is determined by the immediate task of its functioning. A clear institutional conditionality of these structural components of the administrative and legal mechanism, regarding the implementation of the rights and opportunities provided by the state, as well as the mechanisms that ensure this process and specific subjects of their implementation, determines the effectiveness of the functioning of these units, as well as the degree of democracy of society and the content of legal statehood.

Based on the above, the key aspect of the functioning of the National Police of Ukraine as a subject of ensuring the rights and freedoms of man and citizen is its competence, which is a set of rights, duties and powers that are clearly defined for implementation on behalf of the state in order to ensure law and order in society.

According to the author, it is necessary to agree with the position of scientists, in particular in the part that the determination of institutional capacity to ensure the rights and freedoms of man and citizen by specific public authorities should be carried out according to a clearly defined and logically justified algorithm. In addition, the context of ensuring human and civil rights and freedoms under martial law, in particular in terms of the implementation of the National Police of Ukraine's tasks, as well as the implementation of functions and powers, is significantly expanding, taking into account modern security threats, as well as the increase in the number of citizens' appeals on issues related to illegal encroachments on their rights and freedoms.

It should be noted that ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the conditions of the legal regime of martial law, first of all, should be considered through the prism of national trends in this area and clearly formulated at the level of an interdepartmental legal act that would approve the strategy or concept of this process, as well as the mechanism of its administrative and legal regulation in order to use the forces and means of public authorities for the most effective possible use of forces and means of public authorities solution to this problem.

Prospect for further research of the institute of administrative and legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law lies in the need for structural and legal analysis of the relevant entity, in particular, the study of guarantees, principles, as well as functions and tasks of this type of legal regulation.

Key words: ensuring human rights, regulatory mechanism, police, administrative law, law enforcement and law enforcement, internal organizational activities, competence in wartime, legal regulation, martial law regime.

Актуальність тематики. Адміністративно-правовий статус Національної поліції України, як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини і громадянина, в умовах дії

правового режиму воєнного стану зазнав суттєвих нормативно-правових змін, оскільки відповідний орган державної влади зобов'язаний діяти виключно в межах і у спосіб

прямо передбачені законодавством України. Відповідно, категорія прав і свобод людини і громадянина відповідної сутності та змісту набуває в результаті суттєвих суспільно-політичних змін, до кола яких, в тому числі, відноситься широкомасштабна збройна агресія російської федерації.

Сутність інституту прав і свобод людини і громадянин, як категорії що потребує державного захисту та відповідного забезпечення, що нами розглядається крізь призму соціально-правової концепції праворозуміння, з плином соціальних подій наповнюється додатковими характеристиками та особливостями, що в подальшому знаходять своє відображення в нормативно-правовому забезпеченні відповідних правовідносин. У зв'язку із вказаним питанням, чіткого унормування адміністративно-правового статусу Національної поліції України, а також кола її компетенції в контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина загалом, а також в умовах дії правового режиму воєнного стану, потребує ґрунтовного та змістовного опрацювання на рівні окремого підрозділу даного дослідження. З урахуванням того, що Національна поліція є одним із центральних суб'єктів забезпечення права і свобод людини і громадянина, з огляду на широту та зміст компетенції, що визначається для неї, на нашу думку теоретико-правовий аналіз зазначених понять і категорій належить розпочати з трактування основних термінів та структурних характеристик адміністративно-правового розуміння поняття суб'єкта, крізь призму функціонування всіх органів державної влади в Україні, що забезпечують права і свободи людини і громадянина.

Метою статті є теоретико-правова характеристика адміністративно-правового статусу Національної поліції України як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Окреслення підходів до розуміння понятійно-категоріального апарату; 2. Обґрунтування сутності забезпечення прав і свобод людини і громадянина Національною поліцією України в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні; 3. Підведення науково обґрунтованих підсумків щодо оптимізації понятійно-категоріального та змістовного апарату інституту адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий статус Національної поліції України як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу статті. На відміну від поняття «свободи людини», в правах людини фіксується конкретна сфера, напрям діяльності індивіда. Держава зобов'язана забезпечити та захистити законні дії людини в зазначеній сфері. В цьому випадку вже не пропонується можливість вибору варіанту діяльності всередині цього права. Цим правом можна скористатися, реалізувати його чи ні, оскільки право не є обов'язком. Наприклад, українці мають право на участь в управлінні державою як безпосередньо, так і через голосування за своїх кандидатів до парламенту. Але не всі йдуть на виборчі дільниці для того, щоби взяти участь у голосуванні [1, с. 12–13]. Застосовуючи зазначені нормативно-правові конструкції за аналогією, необхідно звернути увагу на те, що основним обов'язком Національної поліції України є забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що прямо визначається Законом України «Про Національну поліцію». Наявність можливості реалізувати своє право в будь-який законний спосіб, прямопорядційно співвідноситься із якістю виконання Національною поліцією України покла-

дених на неї обов'язків. Таким чином, слід підкреслити що те, що для громадян є мірою можливої поведінки в контексті можливостей, щодо реалізації визначених законодавством України прав, то для органів державної влади є беззаперечним обов'язком, щодо їх забезпечення.

Численні соціологічні і юридичні дослідження, а також статистичні дані та звіти вітчизняних і міжнародних правозахисних організацій свідчать про те, що працівники правоохоронних органів вкрай незадовільно виконують покладені на них основні функції із забезпечення безпеки громадян, захисту їх прав та свобод, запобігання правопорушенням та їх припинення, охорони громадського порядку. Крім того, процедури набору кадрів і призначення на адміністративні посади здійснюються за абсолютно незрозумілими для громадськості критеріями. Безконтрольність з боку суспільства, непрофесіоналізм, відсутність ефективного механізму реагування на скарги громадян щодо незаконних дій, милітаризація і політизація її діяльності призвели до того, що міліція у широких верств населення обґрунтовано асоціюється передусім із всілякими утисками прав і свобод громадян, зловживанням повноваженнями, надвисоким рівнем корупційності, свавіллям та безчинствами [2; 3]. Водночас, на нашу думку слід охарактеризувати діяльність Національної поліції України, як одну з найбільш якісних та змістовних інституційних трансформацій за всю історію незалежності України, оскільки остання змінила формат своєї діяльності з кількісного на якісний показник, а методи способи і засоби діяльності з карально-репресивних на комунікативні. Крім цього, триваючий правовий режим воєнного стану на території України, а також реалізація заходів із відсічі агресору, що в тому числі реалізується поліцейськими, суттєво ускладнили роботу підрозділів зазначеного центрального органу виконавчої влади, проте показники ефективності реагування на вказані загрози подекуди лише посилюються і прогнозований кримінологіями «бум злочинності» не стався саме завдяки ефективним та злагодженим діям суб'єктів сил оборони України, найбільш чисельним серед яких, після Збройних сил України є Національна поліція України.

Принцип зароджується як певна ідея у теорії, закріплюється у системі правових норм і через них перетворюється у суспільні відносини. Суспільні відносини концентруються і закріплюються у нормах права, на підставі яких формулюються принципи. Таким чином, схема здійснення, перетворення у життя принципів співпадає з механізмом виникнення і реалізації права. У цьому випадку велике значення має вирішення питання щодо моменту виникнення принципу права. Існують дві основні наукові позиції з цього питання, зокрема: законодавче закріплення принципу права (ідеї, що не закріплені у законі, не можуть вважатися правовими принципами); регулюючий вплив на правозастосовну практику можуть чинити і такі правові ідеї-принципи, які не закріплені в законі. Вважаємо необхідним зазначити, що в основу принципу покладені суспільні інтереси та потреби, які формуються і змінюються незалежно від волі законодавця. Зокрема, основна роль у виявленні таких потреб належить юридичній практиці, яка за своєю природою покликає оперативного реагувати на зміни, що відбуваються у сфері права. Безумовно, виникнення, формування принципу як наукової ідеї або керівної засади юридичної практики – це тривалий та складний процес. І законодавче закріплення виступає лише завершальною стадією цього процесу. Зокрема, наукові дискусії і практична перевірка адекватності принципу суспільним відносинам не закінчуються і після його включення у текст закону, а досить часто отримують новий імпульс [4]. Таким чином, принцип забезпечення прав і свобод людини і громадянина, котрим пронизана діяльність Національної поліції України, як у мирний час, так і під час правового режиму воєнного стану має

бути дотриманий та забезпечений всебічно та комплексно. Враховуючи структуру адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також адміністративно-правовий механізм функціонування Національної поліції України, як центрального органу виконавчої влади до кола компетенції якого віднесено саме це завдання, на нашу думку, чіткість та змістовність юридичної характеристики повноважень та методів діяльності зазначеного суб'єкта відіграє чи не найважливішу роль. Крім цього, слід додатково підкреслити, що зміст і сутність принципів, як основоположної категорії в структурі будь-якого адміністративно-правового інституту, має бути чітко виокремлена та змістовно наповнена, що в подальшому безпосередньо впливає на можливість реалізації покладених законодавством України функцій та завдань, в межах чітко визначеної компетенції.

Правники зауважують, що складні зв'язки між державою та індивідами, а також між індивідами у державно-організованому суспільстві фіксуються державою у юридичній формі – у формі прав, свобод та обов'язків. У своїй єдності саме вони складають правовий статус, який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та стан законності. Правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарт можливості та необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність соціального середовища, а й характеризує реальну взаємодію держави та особи [5]. Таким чином, співвідношення наповненості правового статусу людини і громадянина, як категорії, що перебуває під захистом держави, а також меж компетенції Національної поліції України, крізь призму вимог законодавства України, що регулює дію правового режиму воєнного стану, має чітко визначатись та унормовуватись з метою ефективного забезпечення комунікації у даній соціально-правовій сфері та убезпечення від порушення прав і свобод людини і громадянина всіх учасників та суб'єктів зазначеного процесу.

Загалом, сучасний стан забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні та світі потребує постійного й систематичного вдосконалення, крізь призму сучасних реалій і з урахуванням безпекової ситуації. Зокрема, це питання найбільш гостро та актуального постає в умовах дії правового режиму воєнного стану та в умовах широкомасштабної збройної агресії росії проти України. Права і свободи людини і громадянина є невід'ємним елементом будь-якої правової державності, що має своєю основою, саме людиноцентризм і побудову комплексної системи життєдіяльності навколо прав і свобод людини і громадянина, як непорушного елемента суспільного буття. Саме тому, функціонування органів правопорядку, що забезпечують реалізацію цих прав і свобод людини і громадянина постає надзвичайно гостро та важливо, як в умовах сучасних глобалізаційних викликів так і в контексті відсічі збройній агресії на території України.

Поряд із цим, належить зауважити, що Національна поліція України, є тим центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, на який покладається, на нашу думку найширше коло повноважень щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, це визначається умовами та правилами підслідності (відповідно до статті 216 (Підслідність) Кримінального процесуального кодексу України, поліція здійснює досудове розслідування всіх кримінальних правопорушень, не віднесених до підслідності інших суб'єктів досудового розслідування). Саме тому, важливість багатокомпонентного підходу до дослідження процесів функціонування Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану зумовлює потребу застосування напрацьованих, як учених-адміністративістів так і дослідників із галузі кримінального процесуального законодавства.

Правові реформи, істиною метою яких є захист прав і свобод людини, повинні реалізовувати невимірну кількість юридичних можливостей для незліченної кількості громадян. Відповідно формальна і фактична мета таких реформ найчастіше знаходиться за межами розуміння реформаторів, а виконання такої реформи може перебувати за межами можливостей людини чи групи осіб. Однак прагнення свідомих громадян до ефективної реалізації інституту прав людини повинно набути привілейованого статусу сьогодення. Використовуючи інститут прав людини як соціальну призму, ми можемо впевнитися у тому, що однією з найпроблемніших галузей українського законодавства щодо забезпечення прав людини є сфера дії кримінальних процесуальних правовідносин. Постійні порушення прав людини, які стали нормою для України, зводять до мінімуму фактичну можливість громадян реалізовувати свої права. Реформування і модернізація кримінального процесу є надважливим завданням для сучасної незалежної України. Забезпечення існування інституту прав людини на практиці повинно стати першочерговим завданням для всіх гілок влади в Україні. При цьому, саме наукове дослідження інституту прав людини має слугувати загальнотеоретичною основою якісної правової реформи в Україні [6].

О. Горова зазначає, що уявлення та поняття про права людини розпочали формуватися з найдавніших часів розвитку суспільства. Вже в цей період визнавалася актуальність окресленого питання, його важливість для життєдіяльності та окремої людини, і держави загалом. І сьогодні, через багато століть, воно важливе для кожної країни світу. Про це свідчать античні часи, періоди Відродження та Просвітництва, буржуазних революцій, результати світових війн, демократичні процеси побудови правової держави та визначальні події становлення громадянського суспільства [7, с. 38]. Відповідно, з плином наповнення інституту прав і свобод людини і громадянина, як цілісної соціально-правової та історично зумовленої категорії, трансформувались та змінювались повноваження суб'єктів правопорядку, щодо забезпечення відповідного кола прав і свобод людини і громадянина, утворення відповідних категорій та забезпечення їх правореалізації в контексті тих соціальних правил, що діють в конкретному суспільстві. Саме тому, діяльність Національної поліції України в сучасних реаліях, зокрема в умовах дії правового режиму воєнного стану, має зумовлюватись чітко виниклими в суспільстві потребами, щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також, в обов'язковому порядку, крізь призму сформованих у законодавстві приписів і положень.

Правовий статус суб'єкта (індивідуального чи колективного) являє собою комплексну соціально-правову категорію, яка відображає юридичне становище цього суб'єкта у суспільстві і державі. Тобто правовий статус – це юридична форма існування фактичного змісту. Визначається правовий (або юридичний) статус через закріплення у правових нормах прав, обов'язків, відповідальності, а також інших важливих ознак і властивостей суб'єкта, що характеризують його як учасника тих чи інших правовідносин. Звідси, сутність правового статусу Національної поліції полягає у тому, що він у юридичній формі визначає ключові аспекти існування та функціонування даного органу влади як суб'єкта суспільних відносин та структурної ланки державно-владного механізму, а саме: її соціальне призначення, тобто ту місію, яку вона виконує у суспільстві як носій державної влади; основні принципи, засадничі вимоги, на яких ґрунтуються її діяльність; коло та зміст прав (юридичних можливостей), якими вона користується при здійсненні своїх завдань і функцій, а також обов'язки, які вона повинна виконувати при цьому; юридичну відповідальність поліції; організаційно-управлінську структуру даного органу влади; характер взаємовідносин Національної поліції з іншими

приватними та (або) публічними суб'єктами суспільних відносин [3].

Висновки. Отже, нами підкреслюється, що тісний взаємозв'язок нормативно-правового регулювання основ правового статусу людини і громадянина на території України, а також особливий правовий режим воєнного стану, чітко взаємопов'язується із колом компетенції та повноваженнями Національної поліції України у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, що визначається безпосереднім завданням її функціонування. Чітка інституційна обумовленість зазначених структурних компонентів адміністративно-правового механізму, щодо право-реалізації наданих державою прав і можливостей, а також механізмів, що забезпечують цей процес та конкретних суб'єктів їх втілення в життя зумовлює ефективність функціонування зазначених підрозділів, а також міру демократичності суспільства та зміст правової державності. Виходячи із зазначеного, ключовим аспектом функціонування Національної поліції України, як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини і громадянина визначається її компетенція, що складає комплекс прав, обов'язків і повноважень, котрі чітко визначаються до реалізації від імені держави з метою забезпечення правопорядку в суспільстві.

Слід погодитися з позицією попереднього автора, зокрема в тій частині, що визначення інституційної спроможності, щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина конкретними органами державної влади має відбуватися за чітко визначеним та логічно обґрунтованим алгоритмом. Крім цього, контекст забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема в частині виконання Національної поліції України її завдань, а також реалізації функцій та повноважень, значно розширюється з урахуванням сучасних безпекових загроз, а також зростання кількості звернень громадян, з питань пов'язаних із протиправними посяганнями на їх права і свободи. Чільним необхідно зазначити, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, перш за все, має бути розглянуто крізь призму загальнодержавних тенденцій у цій сфері та чітко сформулюватись на рівні міжвідомчого нормативно-правового акту, що затвердив би стратегію чи концепцію даного процесу, а також механізм його адміністративно-правового впорядкування з метою якомога більш ефективного застосування сил і засобів органів державної влади для розв'язання вказаної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Х.: Право, 2013. № 2 (73). С. 12–13.*
2. Про міжнародні договори : Закон України від 29.06.2004 № 1906– IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
3. Дмитрик Роман Валентинович, Адміністративно-правовий статус поліцейського в Україні. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4f5f8db1-ce23-4bc4-a37a-fd69ead7a347/content>
4. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії права. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63854/04-Zaychuk.pdf?sequence=1>
5. Теорія держави і права: Академічний курс / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 686 с.
6. Кучинська О.П., Іванов М.С. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*, № 1/2017.
7. Горова О.Б. Громадянські права в системі конституційних прав і свобод людини та громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 2. С. 38–42.